AKERSELVA

Ja, egentlig heter den i dannet tale Akerselven — men er det noe som ikke kler elva så er det uttalen Akerselven. En må bruke det breie østlandske Oslomålet, og da heter den Akersælva med æ og tykk l. Inntil middelalderen het den Frysja, men som så mye annet glemtes det gamle klangfulle navnet. Aggerselv ble den kalt og Akerselva heter den i dag og det kommer den vel til å hete inntil vi gir den tilbake det gamle norske navnet Frysja. Det kunne kanskje ha vært en idé i Oslos jubileumsår.

Med Akerselva tenker vi først og fremst på elva fra Maridalsvannet til Bjørvika. De fleste har vel sjelden eller aldri ofret noen tanke på at dette vassdraget egentlig er betydelig lengre enn de omkring 10 kilometerne fra Brekke til Nyland.

Da jeg skulle lage filmen om Akerselva tenkte jeg først og fremst på denne delen av elva. Men som den uforbederlige romantikeren jeg er, fikk jeg den idé at jeg skulle dra på oppdagerferd og finne Akerselvas kilder. Det ble en oppdagerferd full av skjønnhetsinntrykk og glede.

Nordmarka kjenner vi alle — eller rettere vi tror å kjenne Nordmarka. Vi snakker om Nordmarka som byens lunger og ramser opp Nordmarksplassene og vannene og fjelltoppene som om vi så dem til daglig, både sommer og vinter, går lange turer gjennom dette vakre og ville skogrike. Noen storløpere og noen gamle skaukarer kommer seg nok langt avsted. Men byens folk flest — de er riktig kjekke når de tar søndagsturen til Ullevålssetra og noen synes de har gått langt nok når de kommer til Tryvannsstua. Og så går vi og tråkker hverandre i hælene i de lange køene på de vel planerte spaserveiene og innbiller oss at vi har vært i Nordmarka. Kommer vi en mils vei nord for Ullevålssetra

Putmyrhuldra.

— til Kikutstua for eksempel — så blir det straks mindre folksomt. Og enda en mils vei lenger nord er det ikke mange Oslofolk å møte. Og ennå er vi innenfor Oslo bys grenser!

Akerselvas kilder ligger inne på Puttmyrene i Jevnaker herred i Oppland fylke. Puttmyrene er noen store myrstrekninger nord for Nordmarkas høyeste fjelltopp, Svarttjernhøgda. Noen vil kanskje stusse og mene at både Opkuven og Ringkollen er høyere. Men Svarttjernhøgda beholder nok førsteplassen med sine 717 m. o. h., mens Ringkollen bare er 701 og Opkuven 703 m o. h.

Inne på Puttmyrene ligger noen små halvt gjengrodde myrtjern, og fra disse renner det tre bekker østover. Nede i lia samles de i en større bekk eller en liten elv som renner ned i Ølja. Her oppe på Puttmyrene er det sjelden en møter mennesker. Stiene er nesten helt gjengrodd med gras eller måsa. Her og der ligger svære vindfelte furuer halvt opp-

Tverrsjøen.

råtnet. Stubber med morkne og forvridde grener gjør sitt til at hele landskapet får et urskogaktig preg. Kommer en fremover myrene i halvmørke så tror en å se allslags spøkelsesaktige skikkelser rundt om. Det er ikke for ingenting at her i Nordmarka levde de gamle eventyrene om nisser og huldrer og annet trollpakk og underjordisk skrømt langt opp i våre dager. Ennå kan en treffe gamle nordmarksfolk som — riktignok med et lunt glimt i øyet — ikke er så sikre på at det er klokt å spøke for mye med de underjordiske.

Fra Ølja renner elva sørover en kort stubb til Tverrsjø. Her kommer bygdeveien fra Jevnaker fram og herfra går en skral kjerrevei opp til Holoasetrene og sørover til Finstad. Elva renner videre sørover, gjennom Buvann og Pershusvann og ned i Finntjern. Ved Finntjern ligger den gamle plassen Finstad, en av de eldste plassene i Nordmarka, og her passerer vi fylkesgrensa mellom Oppland og Buskerud fylke. Fylkes-

grensa følger elva ned i Aklangen som er en del av Katnosa. Og videre nedover langs elveløpet. Et kort stykke sør for dammen ved Katnosa møter vi den første større fossen i vassdraget. Det er Målfossen. Midt i denne fossen møtes tre fylkesgrenser, Oppland, Buskerud og — Oslo, For nå er vi ved byens nordgrense. Like nedenfor Målfossen styrter elva seg utover en ennå større og mer buldrende foss — Kvernhusfossen, og så renner den ut i Oslos største innsjø, Store og Lille Sandungen, som bare er skilt fra hverandre ved et smalt sund.

Like nord for Sandungen stiger det høye Kjerkeberget i været. Kommer en til Sandungen, kan en ikke la være å klatre opp på Kjerkeberget, hvis topp ligger 630 m o. h. Her står en på Oslos høyeste og nordligste punkt, for bygrensa går akkurat over toppen. Her er vidunderlig utsikt. Vi står så å si midt i hjertet av Nordmarka. Rundt om kan en se alle de kjente Nordmarksvannene og alle fjelltoppene. I øst ruver Skinnskattberget godt i været, noe lengre mot sør Storhøgda og Barlindhøgda, og langt borte Eriksknarten og Varingskollen. Mot sør stenger Kikuttoppen videre utsyn, mot vest ser vi Ringkollen og Opkuven og mot nord Fjellsjøhøgda, Syljuseterkollen, Svarttjernhøgda og det stupbratte Pershusfjellet. Er det klarvær kan en se Norefjell mot vest, og snur en seg mot øst skimter en Skreiafjellene ved Mjøsa, og har en riktig gode øyne eller en kikkert kan en en klar høstdag skimte toppen av Bitihorn i nordvest. Her oppe på Kjerkeberget får en først syn for hva Nordmarka virkelig er for et vidunderlig skogparadis.

Fra Sandungen renner elva ut for noen bratte fossestryk og ned i Hakloa. Hakloa er antagelig den eldste boplassen i Nordmarka. Det sies at den er ryddet av finner som kom fra grensetraktene ved svenskegrensa for tre hundre år siden. Det er stor uenighet om navnet. Noen hevder at Hakloa opprinnelig er finsk og kommer av det finske mannsnavnet Hakkilä, det skulle være navnet på den finnen som først ryddet plassen her. Andre hevder at navnet slett ikke er finsk, og egentlig kommer av det gammelnorske Hadaklofa eller Hadlendingsvika. Dette er slett ikke usannsynlig, for nettopp her kom den gamle Hadelandsveien fram, og fra gammel tid vet vi at når Hadelendingene skulle til Christiania, så kom de kjørende denne veien.

Troen på at det var finner som ryddet de fleste plassene i Nordmarka er for øvrig sterkt overdreven. At det har bodd finner her er nok riktig, men mange drog tilbake til Finnskoga igjen, og de som ble bofaste giftet seg med norske kvinner og gikk snart helt opp i den norske befolkningen. De som har studert disse tingene mener at finnene bare har bodd her en ganske kort tid. Blix, som har skrevet Osloskogenes historie hevder at finnene i Nordmarka bare bodde her mellom 1650 og 1700. Gårdsnavn som Finnerud, Finstad, Finnvollen o. l. er ikke laget av finnene, men av nordmennene fordi det vel har bodd finner her. Derimot kan en vel gå ut fra at navn som Panka, Molik, Mutta og Mago er av finsk opprinnelse, mens Mylla, Hakloa, Katnosa og Bonna er norske. Bonna kommer av at det har vært brent kull her og vi har jo tilsvarende navn som Kolbotn eller Kullebund som den før het.

Mesteparten av Nordmarka — som i middelaldren var krongods — ble samlet av Johan Gaarman d. y. omkring 1650. Han bygde de første dammene i Nordmarka og fløtet tømmeret ned til saga ved Brekke. Nordmarka eies i dag for størstedelen av godseier Løvenskiold, Vækerø.

Men elva renner videre. Fra Hakloa og ned i Fortjern går den i larmende fosser og glir så ut i Bjørnsjøen. Her i Bjørnsjøen samles alt tømmeret som er hogd opp gjennom vassdraget. Tømmeret tilhører godseier Løvenskiold, men fløtningen besørges av Akerselvas Brukseierforening. I begynnelsen av 1870-årene kunne Oslo by få kjøpt hele Nordmarka av den daværende eier baron Harald Wedel-Jarlsberg for 1½ million speciedaler. Kommunen forsømte seg og det ble ikke noe av handelen. Eierne av brukene langs Akerselva hadde dannet sin brukseierforening for å vareta sine interesser, særlig når det gjaldt bruksvann. Brukseierforeningen kjøpte disposisjonsretten til alt vannet i Nordmarka for 400 000 kroner i 1875 og med forpliktelse til for all fremtid å fløte baron Wedels tømmer ned til Maridalen for 1 krone tylvten. Senere måtte byen kjøpe drikkevann av Brukseierforeningen, og til i dag har byen betalt for drikkevannet atskillig mer enn de i 1870-årene kunne få kjøpt hele Nordmarka — inklusive alle vannrettigheter for.

Når dammen ved Bjørnholt blir åpnet for tømmerslippen, går det 45 000 liter vann i sekundet gjennom dammen. Det er mange ganger

Sundet mellom Aklangen og Katnosa.

Oslos vannforbruk. Det sies at Maridalsvannet stiger 4 cm i timen når slippen går. Mellom Bjørnsjøen og Skjærsjøen er det en høydeforskjell på 76 meter. Elva går her gjennom trange fjellslukter. Et sted er det så trangt og bratt at vannet danner en brølende foss som en kan høre duren av på lang lei. Denne fossen kalles populært for Bjørnsjøhelvete, og er særlig vrien for tømmerfløten. Fra dammen og ned til Helvete er det lagt en telefonlinje som brukes under fløten. Når dammen åpnes for vannet må en vente i flere timer før en kan la tømmeret gå. Først må elva og alle lonene fylles før en kan slippe tømmeret, og så må det være vann nok i Helvete. Fløtningsinspektøren må ha en mann i Helvete som kan varsle ham når det er vann nok der. Det er en pussig opplevelse å stå på dammen utover natten og vente på at fløten skal gå. Så ringer det i telefonen. Det er mannen i Helvete som melder at alt er klart. Det er vann nok i Helvete. Og så åpnes lensene for tømmeret.

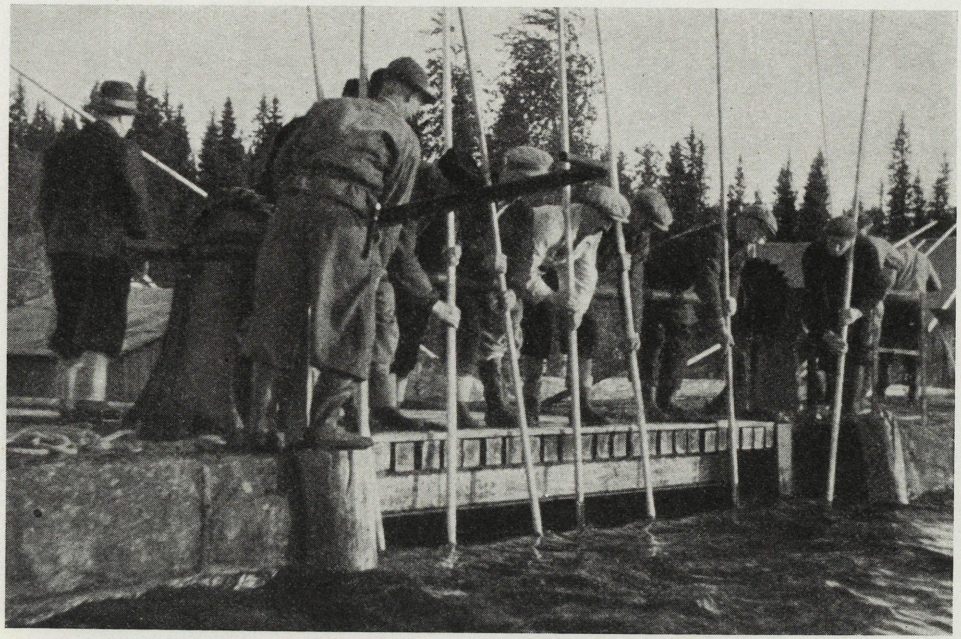

Katnos-dammen. Fløterne tar opp demningen.

Stokk etter stokk begynner å sige ned mot damåpningen. Så øker farten og tømmeret stuper ut for dammen. Med et voldsomt bulder farer tømmerstokkene ned gjennom elveløpet, reiser seg på ende, faller med et veldig plask tilbake og farer videre. Kommer en stokk på tvers av elva, knekker den som en fyrstikk. Elvebredden skjelver som under et jordskjelv og larmen er så voldsom at det ikke er mulig å snakke med hverandre selv om en skriker temmelig høyt. Det er et skuespill så voldsomt og vilt at en uvilkårlig trekker seg noe bort fra elvebredden. Og dette skuespillet oppføres hvert eneste år innen Oslo bys grenser!

Så strømmer elva med alt tømmeret ut i Skjærsjøen. Elva fra Skjærsjøen og ned til Maridalshammeren sildrer i alminnelighet som en liten bekk. Det vannet som ellers skulle gå i elva, går i de store turbinrørene ned til Oslo Elektrisitetsverks turbiner ved Hammeren. Men under fløten er det vann nok både til turbinene og elva. En eller to dager om

Tømmerfløtning mellom Katnosa og Sandungen.

året går elva slik den gikk da Asbjørnsen med fiskestang på nakken vandret langs elvebredden og da Bernhard Herre med bøsse og hund drog oppover til Skjærsjølia for å gå på harejakt.

Det var mye fisk i Nordmarksvannene i gamle dager. En behøvde ikke kaste mange ganger før en feit ørret sprellet på kroken. Men rovfiske ødela bestanden, og det var en tid da det var et særsyn å ta en ørret i Nordmarka. Nå er dette heldigvis slutt. Oslomarkas Fiskeadministrasjon har gjort et utmerket arbeid i de siste årene. Det er blitt satt ut millioner av fiskeyngel i vannene og nå kan en få lov å fiske med stang mot å løse et fiskekort for noen få kroner. Ifjor ble det trukket ørret i Bjørnsjøen på flere kilo.

Kraftstasjonen ved Hammeren ble bygd av Oslo kommune i 1898—99. Det var byens første vannkraftstasjon og den gav hele 1200 kW. I 1898 var hele elektrisitetsinstallasjonen til lys og kraft i Kristiania 1906 kW.

Målfossen ved bygrensa.

I dag er den samlede belastning over 200 000 kW., og den samlede levering atskillig over en milliard kWh. Hammeranlegget ble ombygd og modernisert for noen år siden og leverer i dag 15—20 000 kWh., men det blir allikevel bare en dråpe i havet mot de andre kraftkildene som byen eier.

Her ved Hammeren lå i gamle dager et hammerverk som tilhørte Nordmarkas eier. Hammeren ble drevet av et vannhjul og som brensel brukte man trekull som ble brent i skogene rundt om i Nordmarka.

Så er elva kommet til Maridalsvannet, byens store drikkevannsreservoar. Fra dammen ved Brekke begynner så elva sin siste ferd. Elva har nok utført noe arbeid med tømmerfløtning og prestert noe elektrisk energi ved Hammeren — men det er ingenting mot det arbeid som Akerselva i tidens løp har prestert den korte strekningen fra Brekke til Nyland. Maridalsvannet ligger 148 m o. h., og fra Brekke til Nedre

På Kjerkeberget. Oslos høyeste og nordligste topp. Forfatteren og filmekspedisjonen.

Foss går elva fra den ene fossen til den andre. Og hver gang den passerer en foss, blir den lagt i band og tvunget til å slite for alle brukene. I de eldste tider måtte den gi vann til alle kvernkallene, så til de svære tunge vannhjulene og fra førtiårene i forrige århundre til alle turbinene. Akerselva er den flittigste elv i hele landet, sa Oskar Braaten.

I dag gjør den ikke så mye nyttig arbeid lenger. Fabrikkene langs elva har fått elektrisitet fra byens elektrisitetsverk og behøver for så vidt ikke lenger ligge ved elva. I dag er det viktigere å ligge ved jernbane eller ved brygge. Nå er tiden kommet da vi kan forlange at Akerselva får pensjon, nå vil vi gjerne se elva fri og ubunden kaste seg utover fossestupene til ingen verdens nytte, bare til glede for byens folk.

Allerede lenge før Christianias anlegg ble fossekraften i elva brukt til nyttig arbeid. Det begynte med de små kvernbrukene som tilhørte går-

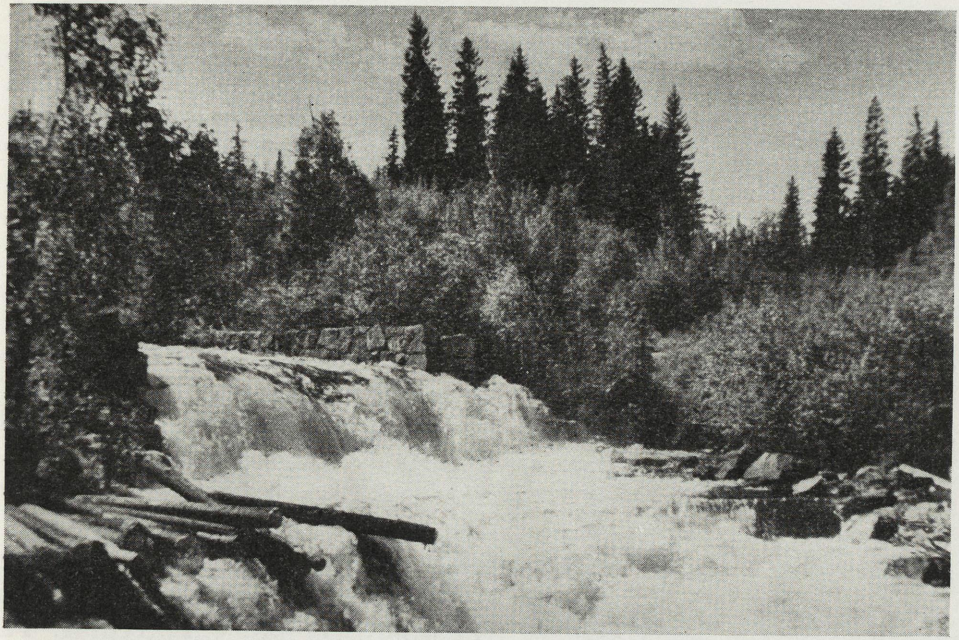

Elva mellom Sandungen og Hakloa.

dene som lå i nærheten av elva. Kvernbrukene ble drevet med kvernkaller. Allerede i 1341 hører vi om møllen ved fossen på Sandaker. Etter kvernkallene kom de store vannhjulene, og for noe over hundre år siden kom turbinene. Akerselvas historie som kraftkilde er i grunnen historien om landets tekniske og industrielle utvikling. En vandring langs Akerselva er som en vandring gjennom historien om teknikkens innpass og seier i Norge.

Det øverste fallet i elva, Brekkefallet, er i bruk nå som i Asbjørnsens tid. Her ligger det eneste og siste sagbruket ved elva. Etter å ha passert «Stilla», Kjelsås, Korsvolds og Nydalens store badeplass, begynner elva for alvor å tjene industrien. Ved Nydalsfallene ble Nydalens spinneri anlagt av ingeniør Adam Hiorth i 1845 og like nedenfor lå Elendalens bomullsspinneri som ble anlagt like etter av Klingner. Denne

Klingner må ha vært en sosialt interessert mann, iallfall ble det her opprettet en sykekasse for arbeiderne. Klingnerkassa er forlengst opphørt, men ennå i mine guttedager var den i sving på Sagene. Jeg kan ennå huske mannen som hver lørdag gikk rundt og kasserte inn kontingenten. Han var jerndreier på Myrens verksted og het Olaf Johnsen. Han var en av de populære skikkelsene på Sagene i gamle dager, et aktivt medlem av Sagene Arbeidersamfunn. En hadde alltid oppnavn i gamle dager og Olaf Johnsens populære navn var «Opp og ner». I midten av femtiårene ble det anlagt nok et spinneri i Nydalen, Lützows spinneri. Senere ble det også anlagt veverier, og mot slutten av århundre ble alle disse fabrikker samlet til Nydalens fabrikker eller Nydalens Compagni.

Nedenfor Nydalens fabrikker ligger Christiania Spigerverk, anlagt i 1853. På vestsiden av elva, nedenfor Gulhaug bro, ligger Bakke mølle som ble anlagt i 1811 av Hans Nielsen Hauge. Lengre nede, ved Bjørsheimfallet, anla brukseier Jens Meinich på Bjølsen i midten av sekstiårene et tresliperi, og ennå kalles dammen her for Meinichdammen.

Så glir elva videre ned mot den gamle bygrense, viér seg ut og danner en liten idyllisk innsjø. Ute i denne vesle sjøen lå en liten øy. Nå er det ikke mye igjen av denne idyllen. Øya er blitt landfast ved utfylling. På vestsiden av elva lå her ved århundreskiftet Havnens teglverk og sag.

Utover elva henger grenene fra de store piletrærne og elvebredden er tett tilgrodd av kratt og gras. Det er den rene Amasonfloden i miniatyr. Og slik glir den ned mot Treschows bro. Den gamle brua ble bygd i 1862 og fikk navn etter admiralitetsråd Gerhard Treschow. Han var dansk og kom hit til byen i slutten av 1600-året. Den gangen ble tollvesenet bortforpaktet og Treschow ble toller. Det må ha vært en ganske god forretning, for noen år etter var Treschow en av byens rikeste menn. Han var skipsreder og eide flere industrielle foretagender.

Treschows bestefar var en beskjeden treskomaker i Næstved på Sjælland. Han hadde en sønn som ble rådmann i den vesle byen Stege. Han tok navn etter farens yrke og kalte seg Treschow. Gerhard Treschow var sønn av rådmannen og fikk en etter den tid god utdannelse. Han reiste meget og var sterkt interessert i alt som het fabrikkdrift o. l. Brua som var oppkalt etter admiralitetsråden, heter aldri i daglig tale på Sagene annet enn Treskobrua. Folkevittigheten kan være rammende

og her er den sannere enn vanlig. Den gamle brua er borte nå, den klarte ikke lenger den økte trafikken og ifjor ble den erstattet med en ny bred betongbru.

Like nedenfor Treskobrua ligger det største fallet i Akerselva, Bjølsenfallet, som er over 16 meter. Her anla Treschow både sagbruk, oljemølle og såpekokeri. Det første møllebruket her er meget gammelt, og allerede i 1341 — nesten tre hundre år før Christiania ble anlagt — lå et lite møllebruk her ved fossen på Sandaker. Møllen var som møller flest, den ble drevet av en kvernkall og kornet ble malt mellom to kvernsteiner. I slutten av syttiårene het mølleren Ole Amundsen, og han bygget om møllebruket fra kvernsteiner til valser, og da Gustav Martinsen i 1884 overtok møllen, fikk den navnet Bjølsen Valsemølle.

Nedenfor Bjølsen ligger Lilleborg fabrikker. Fabrikkdriften her har undergått flere forandringer enn på noe annet sted langs elva. Ved århundreskiftet 16—1700 lå her ved elva en liten husmannsplass under Aasen gård. Det het Jerusalem og gårdsmøllen ved elva het Jerusalems mølle. I midten av 1700-året ble den bygd om til papirmølle, og i 1812 ble den overtatt av den kjente norske patriot, den danskfødte Ludvig Mariboe. Ludvig Mariboes historie fortjener en artikkel for seg. Han var en av forgrunnsfigurene i de vanskelige år omkring 1814 og ofret sin formue, sin helse, ja, en kan si sitt liv for Norge og det norske folk. Ikke minst er landets hovedstad Mariboe stor takk skyldig. Vi har hedret ham ved å knytte hans navn til en av byens styggeste og tristeste gater. Mariboe anla en klesfabrikk på Jerusalems grunn og kalte den Lilleborg Klædesfabrik. Senere fulgte her mange forskjellige bedrifter, eddikbryggeri, stivelsesfabrikk, benmølle, tapetfabrikk, bomullsspinneri og såpekokeri. I elva her anla Peter Møller en dam for oppaling av igler — som var en betydelig medisinsk artikkel i forrige århundre. Ennå kan vel eldre Christianiafolk huske de morsomme skiltene for iglekonene: Mor Hansen, igler og kopper påsettes. — I 1863 ble Lilleborg kjøpt av P. W. Kildal, og siden har den vært såpefabrikk.

Nedenfor Lilleborg danner elva en øy i løpet. Her var det før i tiden et kjent badested for ungdommen på Sagene. En kunne tydelig skjønne at det hadde vært igledam like ovenfor, for her ved «Øya» var det fullt opp av igler. Etter en svømmetur i det ikke alltid krystallklare vann

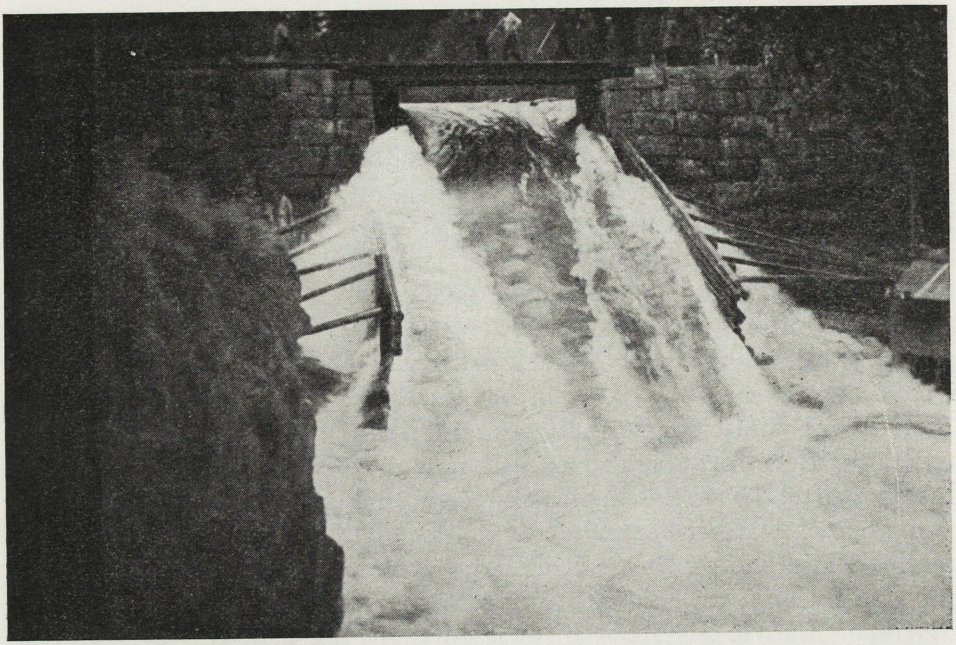

Bjørnsjødammen.

hendte det titt og ofte at en måtte plukke av noén igler som hadde sugd seg fast på føtter eller legger. Av og til ble de store såpekjelene på Lilleborg renset og innholdet slått ut i elva. Da hendte det at en ekkel blågrønn farge fikk badevannet til å forandre farge, og denne fargen satte seg fast på kroppen. Det var ikke alle guttene som fikk lov å bade på «Øya», og når en så kom hjem blåfarget over hele kroppen, var det vanskelig å nekte at en hadde vært på forbudne veier. Lilleborg fabriker hadde i de årene et tungt ansvar å bære, som årsak til mye av den julingen guttene på Sagene fikk av sine fedrene opphav.

I elvesvingen litt lengre nede lå Bentse Bruk. I midten av 1600-året lå det her en mølle som het Bentsebakken Kornmølle. I 1686 fikk eieren, Ole Bentsen, eneprivilegium på å anlegge en papirmølle her. Det er etter Ole Bentsen Bentse Bruk og Bentsebakken hadde navn. Det gikk smått med papirmøllen og Ole Bentsen måtte låne penger. De

Maridalsvannet.

penger han hadde arvet etter faren, en kjent Christianiakjøpmann, Bent Olsen, var brukt opp og ennå var ikke papirmøllen kommet i drift. Gerhard Treschow lånte ham penger og det endte med at Treschow ble medeier og til slutt skilte han seg av med Ole Bentsen og ble eneeier av Papirmølla i 1698. Mølla kom i gang og var den første virkelige papirfabrikken i Norge. Treschow døde i 1719, men allerede et par år før hadde han søkt om moratorium og mølla ble da solgt. Så gikk den gamle papirmølle gjennom mange eiere inntil den i 1851 ble solgt til ingeniør, senere havnedirektør Roll og «Morgenbladet»s daværende redaktør A. B. Stabell. De bygde om mølla og de bygninger som ennå står her, det er de fabrikkbygninger som Roll og Stabell bygde i 1851. Papir ble først laget av filler, men i 1863 ble det her på Bentse Bruk installert de første tresliperimaskinene i Norge. En kan derfor si at treslipningens vugge i Norge, den har stått på Sagene. Så fulgte flere eiere, og i

1889 kjøpte brødrene Bache-Wiig den gamle papirmølla og i 1891 ble Akerselvens Papirfabrikker dannet, med ingeniør Hartvig Bache-Wiig som sjef. Men i slutten av nittiårene kom de store krakkene etter jobbetiden og Akerselvens Papirfabrikker ble også trukket med i den heksedans og fallitter som preget århundreskiftet. Dermed var det slutt med alt som het papirfabrikker i Christiania. Bentse Bruk var den første papirfabrikken i Christiania, og ble den siste. Senere har det vært en lang rekke forskjellige bedrifter som har holdt til huse i de gamle fabrikkbygninger.

Et stykke nedenfor Bentse Bruk lå i begynnelsen av forrige århundre noen gamle kvernbruk. Senere fikk disse møllene navn etter eieren, Isak Muus, og ble kalt Muusemøllene. Disse Muusemøllene og Myren gård ble i 1851 kjøpt av brødrene Andreas og Jens Jensen og deres svoger Knud Dahl. Brødrene Jensen hadde i 1848 bygd seg en liten smie nede ved Øvre Foss, men flyttet nå bedriften opp til Myren. Det var begynnelsen til Myrens verksted. Allerede mens de bodde nede på Øvre Foss hadde de bygd sin første dampmaskin. Den var på hele 4 hestekrefter og ble levert til Drammen. Det var den første norskbygde dampmaskin i Norge. Et par år senere bygde de en dampmaskin på 8 hester. Den er bevart ennå og er den eldste norskbygde dampmaskin som er bevart. Den står nå på Teknisk Museum. Den største severdigheten Teknisk Museum har er dog kanskje et turbinhjul som brødrene Jensen i 1850 leverte til en av fabrikkene langs Akerselva. I 1863 leverte de den første norskbygde høvelmaskin, og i 1863 bygde de tresliperiet for brukseier Meinich.

Nede ved Myradammen lå byens første vanninntak. Herfra gikk det treledninger som bestod av 4″ uthulte furustokker ned til byens vannposter. Etter den store brannen i 1858 ble treledningene erstattet med jernledninger og inntaket flyttet opp til Bjølsen. Senere — i 1867 — ble det så flyttet opp til Maridalsvannet.

Nedenfor Myra ligger Hjulafossene. På Østre elvebredd lå Labakken hvor det i femtiårene var korkefabrikk, steinsliperi m. m. Labakken gav også kraft til Nedre Papirmølle eller Glademølla som den kaltes etter eierne. Denne Glademølla var anlagt i 1736 av Christianiakjøpmennene Collett, Leuch og Iver Elieson, men etter et par år solgte de papirmølla

til justisråd Antoni Bøyesen som eiet gården Skøyen i Aker. Han kalte seg Schøyendahl etter gården sin. Han kjøpte også Bentse Bruk, og drev i flere år begge papirmøllene inntil han døde i 1752. Da ble begge møllene overtatt av et interessentselskap hvori bl. a. deltok kjøpmann Andreas Huus og Haagen Mathisen. Interessentskapet varte i mange år, men interessentene skiftet. I 1795 bestod det av assessor Jørgen Wilh. Brochmann og de to sønnene etter Andreas Huus. Den ene kalte seg Niels Huus og den annen Fredrik Glad. Den første hadde tatt farens navn og den annen bestemorens. I 1795 skilte de lag. Brochmann overtok Bentse Bruk og de to brødrene Nedre mølle som heretter ble kalt Glademølla. Den gamle trebygningen som huset Glademølla ligger ennå her ved fossen og er den eldste fabrikkbygningen som ennå står langs Akerselva.

Alle disse gamle mølleeierne har fått gater oppkalt etter seg. Brochmannsgata på Bjølsenjordet og Niels Huus gate og Fredrik Glads gate på Sandakerjordet. I 1855 flyttet Christian Schou sin bedrift hit opp. Han drev et bryggeri nede i Fjerdingen, men hadde også noen år i forveien anlagt sitt «mekaniske væverie» i Brenneribakken. Ved Hjulafossen bygde han Hjula veveri på vestsiden av elva.

Beyerbrua ligger mellom Hjula og Graah. Her var et vadested i middelalderen, og Vøyen gård, som ligger på vestsiden, het opprinnelig Vadin — vadestedet. Her lå også i middelalderen et par møller og sagbruk. De eides av Nonneseter kloster og kaltes Klostermøllene. Allerede i 1363 lå her en kvern. Vøyen tilhørte i sin tid rikskansler Jens Bjelke til Austraat, men etter at Christiania var anlagt i 1624 ble Vøyen lagt ut til bymark. Når brua over elva ble bygd kan en vel neppe med sikkerhet fastslå. Men i 1671 lå den iallfall der. Og i 1837 ble den nåværende bygd, og den har bare hatt én ombygging i siste halvdel av forrige århundre.

Beyerbrua — fabrikkjentenes bru — kalte Oskar Braaten den, og vi har vel neppe noen bru i byen som i den grad var fabrikkjentenes bru som Beyerbrua. Hver morgen og kveld gikk en strøm av unge og eldre fabrikkarbeidersker over denne gamle brua, til og fra de to store tekstilfabrikkene, Hjula og Graah, som i sin tid beskjeftiget hundrevis av fabrikkarbeidersker.

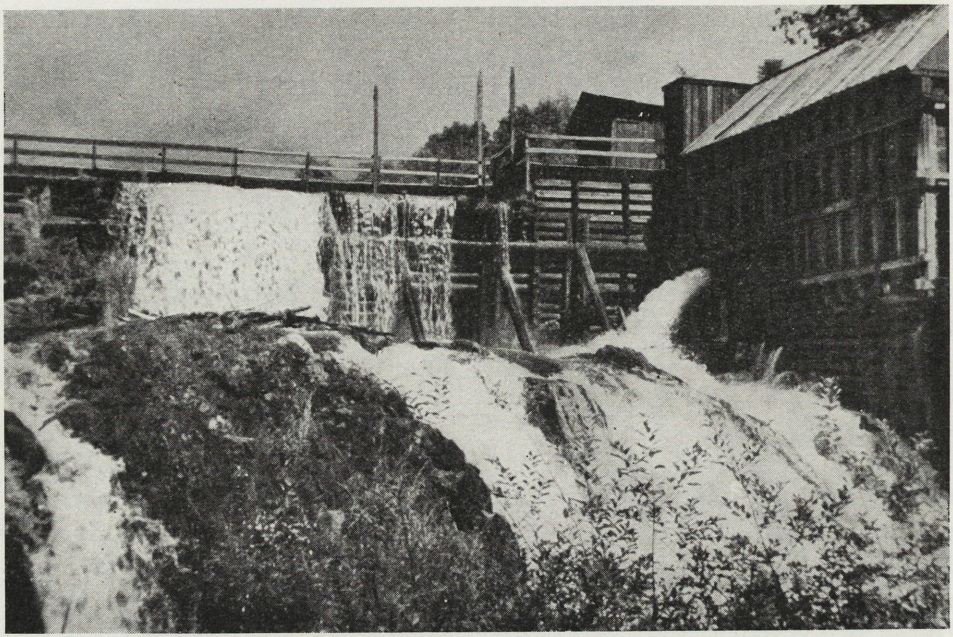

Dammen ved Nydalen.

Graah spinneri ble anlagt av dansken Knud Graah i 1846 og het til å begynne med Vøien Bomullspinneri. Fabrikken ble drevet av et svært overfallshjul av jern på hele 6 meter i diameter, ellers var det vanlige at vannhjulene var av tre. På østsiden lå Foss teglverk. Her lå også for et halvt hundre år siden en sømfabrikk og hit flyttet også Ytteborgs bryggeri ved århundreskiftet og fikk navnet Foss bryggeri. Alt dette er forsvunnet nå. I de senere år har forskjellige industrielle bedrifter leid seg inn i de gamle fabrikkbygningene. Oslo kommune eier nå hele eiendommen og her skal Teknisk Museum få sin museumsbygning. Resten av eiendommen skal legges ut til park, og nede ved elva er det meningen å skape et teknisk friluftsmuseum. Her skal det bygges noen møller og sager med kvernkaller og vannhjul og gamle turbiner slik at en kan studere den tekniske utvikling i vannkraftens bruk i vårt land og se alle disse vannkraftmaskiner i bruk.

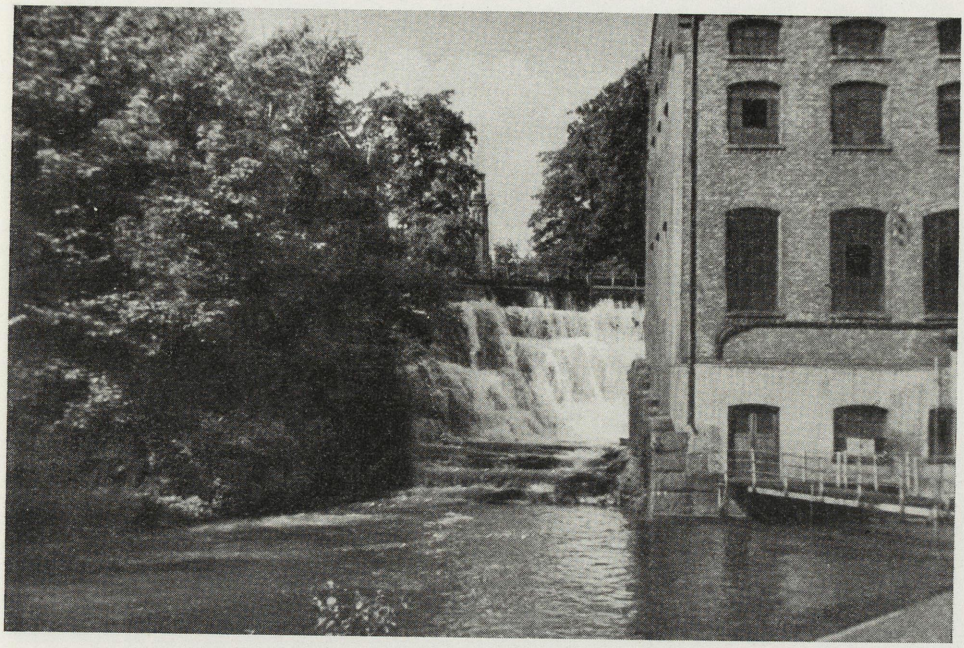

Bjølsenfossen.

Der hvor nå Sannerbrua går over Akerselva lå før 1917 den gamle Øvre Foss bru. Det var under innvielsen av Sannerbrua i 1917 at ordfører Carl Jeppesen slo til lyd for forskjønnelsen av Akerselva og hvor han uttalte de ordene: «Den er blitt en heslig rynke i byens ansikt, mens den burde være et smilebånd.»

Det var nødvendig å minne om hva Frysja hadde vært og hva den kunne bli for byen. Det var også mange før Jeppesen som hadde tatt til orde for å frigjøre elva og skape noe vakkert langs dens bredder. Allerede i 1836 hadde Henrik Wergeland sunget dens pris. Og ennå tidligere — så langt tilbake som i Oslohumanistenes tid hadde lektor Hallvard Gunnarson skildret Frysja —

> «som blant løvrike oretrær ned gjennom markene skjærer
> bukter og slynger seg fram mellom gater og huser i Oslo.»

Hjula Veveri og Gladmølla.

For ikke å nevne Andreas Bull som i sitt dikt «Udsigt fra Egebjerg» i 1792 hylder elva og kaller den — «den smukke nymphe azurblaa».

Det har gått mange år siden den gang, slekt etter slekt har sett elva renne gjennom byen, sett den bli styggere og styggere og gråere og fetere av alle kloakkene som likeglade kommunestyrer lot munne ut i «smilebåndet». I de siste årene er det blitt bedre og mye er gjort for å virkeliggjøre Jeppesens ord, men mye, mye står ennå igjen.

På vestsiden nedenfor Fossbrua lå Schultsehaugens teglverk, og over på den annen side, omtrent der hvor Seilduksfabrikken ligger, der ble Akers mekaniske verksted anlagt i 1842. I 1854 ble verkstedet flyttet til Vika hvor det nå ligger. Christiania Seildugsfabrik ble anlagt i 1851.

Nedenfor Seilduken førte den gamle «Aggers bro ved Kongens Mølle» over elva. Den ble bygd i 1300-årene. Myntmester Fredrik Grüner kjøpte i 1672 både møllen og Nedre Foss gård. Familien Grüner eide

Beyerbrua.

gården og mølla til helt opp mot slutten av forrige århundre da den ble kjøpt av Bjølsen Valsemølle. Det er etter Grüner at både Grünerløkka og Grünerbrua har navnet sitt.

På vestsiden ovenfor brua lå Bagaas bruk, tidligere kaldt Heidekkerverket. Her lå i åttiårene Ole Jacobsons maskinverksted. Det er nå flyttet lengre opp etter elva, og Vulkans mekaniske verksted ligger nå her på det gamle Heidekkerverkets grunn.

Ole Jakobson var en husmannsgutt fra Hedemarken. Han var pedell på Kathedralskolen da denne holdt til nede i Gerhard Treschows vakre gård ved Børsen, der hvor senere hotell Britania ble drevet i mange år og hvor nå Fred. Olsen har sine kontorer. Ole Jacobson var litt av en tusenkunstner. Nede i kjelleren under Kathedralskolen hadde han innredet et lite mekanisk verksted. Den første dreiebenken hadde han laget selv. Den var forsynt med et stort svinghjul og ble drevet med

Akerselva ved Seilduken.

håndkraft. Han fikk til slutt så mange bestillinger at han ikke lenger kunne klare å være både pedell og verkstedeier, og i femtiårene måtte han oppgi pedellstillingen for å skjøtte verkstedet sitt. I 1887 flyttet han til Bagaas bruk. Å rulle tøy hadde alltid vært tungt arbeid for husmødrene. Først hadde vi de gamle mangletrær eller manglebretter. De var som regel meget kunstferdig utskåret og oftest forsynt med en hest som håndtak. Guttene pleier gjerne å forære kjæresten et mangletre med rull. Det var sikkert slitsomt å mangle tøyet, og da mangletrærne ble erstattet med de tunge steinrullene som ble skjøvet fram og tilbake så ble det neppe lettere selv om tøyet jo ble virkelig rullet. Ole Jacobson bør erindres av husmødrene, for det var ham som konstruerte den første maskinrullen her i landet. Det var i 1862 — men så sent som for 10—20 år siden fantes det ennå her i Oslo noen av de gamle steinrullene i bruk.

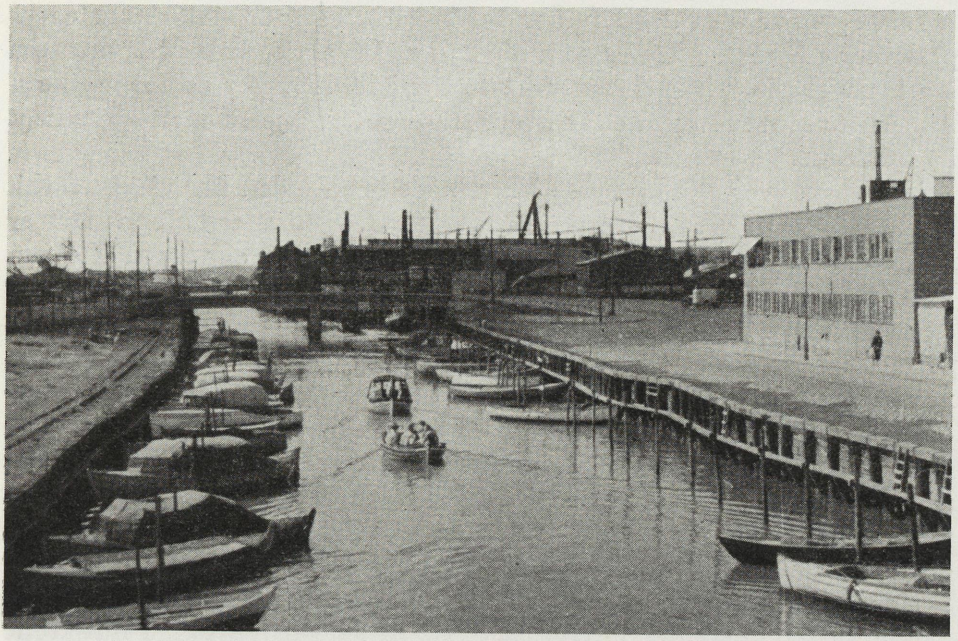

Motorbåtene går ut. Bispebrua i bakgrunnen.

Vannfallet ved Nedre Foss er det siste i elva. Så sent som i sekstiårene i forrige århundre gikk laksen helt opp til brua ved Foss og det var ikke noe særsyn å se ganske svære lakser bli trukket opp like nedenfor brua. Når en kommer et stykke nedover elva, får en et utmerket inntrykk av hvordan elvebreddene kan bli når en får ryddet opp og parklagt breddene. Slik strøket er omkring Nybrua og Ankerbrua må det engang bli langs hele Akerselva helt opp til Maridalen. Ankerbrua er bygd i 1874. Det er en av de vakreste bruer vi har, smykket med eventyrskulptur av billedhuggeren Dyre Vaa. Nybrua ble bygd i 1827. Begge bruene er bygd om for noen år siden. Det er kanskje romantikk, men når en før har kunnet fiske laks ved Nedre Foss, så skulle det vel kunne bli laks ved Nybrua — bare elva blir rensket opp og alt kloakksvineri blir fjernet. Kanskje våre etterkommere kan sitte i parken her og se laksen sprette i elva.

Nå begynner elva å bli farbar for robåter og små motorbåter og så passerer vi Hausmanns bru som ble bygd i 1891, Schweigaards bru som ble bygd 1882 og Bispebrua som ble bygd i 1887. Og de mange jernbanebruer som ble bygd etter hvert fra den tiden jernbanen ble anlagt i femtiårene.

Men brua over alle bruer — Vaterlands bru — den har vi gått forbi. Den ble bygd i 1654, bare tredve år etter Christianias anlegg. Det er ingen av Akerselvas bruer som er blitt besunget i viser og vers så ofte som Vaterlands bru — «Brua». Og sikkert ikke behandlet så ofte i romaner og avisartikler heller. I de gamle Kristianiaromanene, de såkalte kolportasjeromaner som kom i 10-øres hefter hver uke, var stadig «brua» nevnt. Og folk leste, slukte innholdet i heftene så fort de kom om lørdags ettermiddagen. «Akerselvens hemmeligheter», «Kristianialuft», «Stjerneskudd over Egeberg», «Gardistens kjæreste» og hva de nå het alle disse Kristianiaromanene hvor Akersælva og »brua» spilte en rolle. Og i de gamle revyene manglet det heller aldri en eller flere viser om elva og brua.

Her nede ved brua lå Kutørje, hvor de sagnombruste kutørjsgutta hadde hjemme. Og her lå også Frysjuhall, dansesalen som i nittiårene var sentrum for det glade Vaterland.

Elva flyter grå og grumset nedover mot munningen inntil den blander seg med Bjørvikas vann der den renner ut i sjøen «mellom Nyland og H. A. H.» som det står i den gamle sangen. H. A. H. — det var H. A. H. Paulsen, populært kalt «Køla-Pålsen» — som hadde sine trelastttomter her nede ved elvemunningen i slutten av forrige århundre.

Akerselva er ingen flod, ikke et smilebånd i byens ansikt. De fleste vil nok trekke på skuldrene og smile litt overlegent når vi innfødte blir blanke i øynene og varme i stemmen når vi snakker om Akerselva. Det er tusener av byens folk som bare kjenner Akerselva av omtale, de har ikke engang sett den. Men spør alle dem som hører hjemme langs elva, som har lekt her og badet her som gutter, som har løpt seier på isflakene om våren eller staket seg fram på en flåte av gamle bordstumper. Eller spør dem som har en pram eller ei snekke eller kanskje så stort som en motorbåt på elva. Alle som en vil de ta elva i forsvar og fortelle at elva er ikke bare en langsomt flytende gulgrå kloakk. Den

har sine feil og den har sine mangler — men det kan rettes på. Tross manglene, tross mye stygt, så elsker vi denne elva, denne gamle deilige herlige elva.

Advokat Vilhelm Dybwads sang om Akerselva var nok ment ironisk og kritisk, men den var båret av en kjærlighet til byen og elva som har gjort denne gamle revyvisen til noe mer enn en vanlig revyvise. Den er blitt sangen om Akerselva:

Akerselva, du gamle du grå
Akerselva, deg holder jeg på.
Selv om Donau er aldri så blå
kan den i skjønnhet aldri deg nå.
Slike farger visst aldri man så
som hvor du munner ut på skrå
i den yndige duftende vrå
mellom Nyland og H. A. H.

Når vi engang har gjort vår plikt mot Akerselva, når vi har parklagt dens bredder helt opp til oset i Maridalen og latt rent friskt vann flomme utover alle fossene, da kommer nok våre etterkommere engang til å synge — ikke ironisk — men med et hjerte fullt av glede og kjærlighet til smilebåndet i byens ansikt:

Selv om Donau er aldri så blå
kan den i skjønnhet aldri deg nå.

Kr. Aamot.